
Notes

Sobre un dels usos de *hi* en lloc de *li*, per Eulàlia Bonet i Alsina¹

1. Introducció

Les gramàtiques normatives sempre esmenten el context més corrent en què es fa servir el clític *hi* en lloc de *li*. El context a què em refereixo és la combinació de dos clítics de tercera persona, acusatiu i datiu. En aquests casos el datiu, quan és singular, és substituït pel clític *hi*. Els resultats que s'obtenen amb aquest canvi són les seqüències *l'hi*, *la hi*, *els hi* i *les hi*. Quan hom es fixa ja no en la normativa sinó en dialectes com el barceloní, per posar un cas extrem, les substitucions de *li* per *hi* són molt més nombroses.

Aquest article està dedicat a un cas de substitució molt més inusual que no pas el que s'ha descrit més amunt, i que poques vegades apareix esmentat a les gra-

màtiques. Un exemple d'aquest tipus de substitució apareix a (1a). Les formes que obtindriem si el canvi no s'hi hagués aplicat són agramaticals en qualsevol dialecte del català, com es mostra a (1b) i a (1c). En tots els exemples que es faran servir en aquest article, els clítics pronominals pertinents apareixen en negreta:

- (1) a. **M'hi** va recomanar el meu germà (a en Pere)
b. ***Me li** va recomanar el meu germà (a en Pere)
c. ***Li'm** va recomanar el meu germà (a en Pere)

En cadascuna d'aquestes frases, hi trobem dos clítics pronominals, un acusatiu de primera persona i un datiu de tercera persona. El clític de primera persona apareix en la seva forma habitual.² En canvi, el clític datiu de tercera persona presenta la forma opaca *hi*. Aquesta forma *hi* també

1. Molta gent m'ha ajudat en diversos aspectes d'aquest article. Voldria agrair especialment l'ajut que vaig rebre per part de Ken Hale; el seu extens coneixement d'una gran diversitat de llengües ha col·laborat a fer més plausibles algunes de les afirmacions que s'hi fan. També voldria donar les gràcies a Joan Mascaró per diverses observacions i també per consells en qüestions d'estil. No cal dir que totes les deficiències que hi pugui haver són responsabilitat meva.

2. Les diferències entre formes plenes (*me*), reforçades (*em*), elírides (*m'*) i reduïdes (*'m*) són diferències de caràcter fonològic, no pertinents al tema d'aquest article.

es fa servir quan l'antecedent és plural, com es mostra a (2):

- (2) **M'hi** va recomanar el meu germà
(als membres del comitè)

Quan el clíctic datiu de tercera persona apareix aïlladament (sense altres clítics) té la forma *li* en el singular i /*lzi*/ (en pràcticament totes les varietats dialectals) en el plural.³ La forma transparent del clíctic datiu de tercera persona, singular i plural, és il·lustrada a (3), amb el mateix verb dit transitiu que s'ha fet servir a (1):

- (3) a. Al gerent de l'empresa, el meu germà **li** va recomanar la Roser
b. Als gerents, el meu germà /**lzi**/ va recomanar la Roser

El fenomen que s'exemplifica a (1) també apareix quan, en lloc del clíctic de primera persona, singular o plural, hi tenim un clíctic de segona persona, com es pot veure en els exemples següents, amb un verb diferent:

- (4) a. I així, als segrestadors, qui **t'hi** va lliurar?
b. Us **hi** va vendre el mercader d'esclaus, a l'emir

Les qüestions que s'intentaran respondre en aquest article són: 1) per què són agramaticals frases com les que s'exemplifiquen a (1b) i a (1c), amb les seqüències *me li* i *li'm*, respectivament? i 2) per què una alteració en la forma del clíctic datiu de tercera persona, de *li* a *hi* (cf. (1a)), fa que aquest tipus de frases siguin gramaticals?

El fenomen exemplificat a (1) o a (4) no ha rebut mai l'atenció dels estudis lingüístics catalans. Apareix esmentat en molt poques gramàtiques i estudis, i quan es comenta mai no es passa de la simple descripció superficial. Per exemple, no s'esmenta a Badia (1962), a Fabra (1912) i (1919-1924) o a Solà (1973) i (1976). A continuació cito el que en diu Fabra

3. Moltes gramàtiques tenen el nefast costum de parlar de formes pronominals correctes i formes pronominals incorrectes. Segons aquestes gramàtiques, la forma /*lzi*/ seria incorrecta. Aquesta terminologia no té sentit i, a més, contribueix a accentuar la ja prou estesa sensació que qui utilitza formes dialectals parla «malament». Tan correcta és la forma /*lzi*/ con la forma *els*. El que sí que és cert és que només la forma *els* és acceptada per la normativa.

Sempre que em refereixo a la forma més corrent, no normativa, del clíctic de tercera persona del plural faig servir la transcripció fonològica /*lzi*/ ja que aquest clíctic se sol escriure *els hi*, i això sembla donar a entendre que en la seqüència /*lzi*/ hi ha dos clítics quan, en aquest cas concret, això no és així. Vegeu els comentaris sobre aquest tema més avall, en el text.

(1956). Aquest fenomen també apareix breument comentat a Ferrater (1981), p. 102 i a Mascaró (1986), p. 140:

«És de notar que, quan el complement-acusatiu és un dels pronoms *em*, *et*, *ens* i *us*, el complement-datiu és representat per *hi* (si no ho és pel pronom fort precedit de la proposició *a*): *Em van presentar al Marquès: M'hi van presentar (no Li'm van presentar, ni Me li van presentar). Em van presentar als marquesos: M'hi van presentar (i no Els em van presentar, ni Me'ls van presentar).*»

(Pompeu Fabra, 1956, p. 69)

Aquí es mostrarà que els fets exemplificats a (1) són el resultat de la conjunció d'una restricció universal del llenguatge, responsable de la agramaticalitat de (1b) i (1c), i d'uns factors particulars, que es reflecteixen a (1a). L'ús de *hi* en lloc de *li* en aquest cas és una de les estratègies que el català fa servir per evitar els efectes de la restricció universal. Val a dir que el caràcter universal de la restricció no havia estat mai suggerit fins ara, segurament per falta d'estudis comparatius sobre aspectes d'aquest tipus i per les característiques, relativament poc corrents, del context en què s'aplica la restricció (per exemple, cal que hi hagi dos objectes del verb i que tots dos siguin humans). En els treballs sobre altres llengües que s'aniran esmentant, el fenomen exemplificat a (1) també es tracta com una raresa de la llengua en qüestió; s'esmenta de passada o, en d'altres casos, s'hi intenta donar una explicació que no es podria estendre mai a altres llengües. En efecte, si el fenomen que trobem a (1) només s'apliqués al català, hauríem de proposar una regla particular per a donar-ne compte, però un cop es veu que la restricció té caràcter universal el que cal fer primer és centrar-se només en aspectes que totes les llengües comparteixen.

2. Primera aproximació a la restricció

A (5) es dona una descripció, lleugerament simplificada, de la restricció responsable de la agramaticalitat de les frases de (1b) i (1c), que anomenarem Restricció de **me li*:

- (5) **Restricció de **me li*:**
En una combinació d'objectes verbals,
si
a. hi ha un objecte directe (OD) i un objecte indirecte (OI),
b. tots dos objectes estan representats per clítics pronominals

(o morfemes de concordança verbal)

i

c. un dels clítics (o morfemes de concordança) és tercera persona,

llavors

d. la tercera persona ha de correspondre a l'OD.

(5a, b, c) constitueixen el context en el qual la condició (5d) s'ha d'aplicar. Si (5a, b, c) es compleixen però això no passa amb (5d), la frase no té interpretació possible; en casos d'aparents contraexemples el que s'ha fet és alterar un dels tres aspectes del context, com s'anirà veient al llarg d'aquesta secció. La informació que he posat entre parèntesis, que fa referència a morfologia de concordança verbal, es comentarà a la secció 4.

La Restricció de **me li* és violada a (1b) i a (1c). Aquests exemples contenen el context descrit a (5a, b, c): hi ha un clític que representa un objecte directe i un clític que representa un objecte indirecte, tal com es descriu a (5a, b) i, a més, un d'ells és tercera persona (cf. (5c)). En canvi, la condició de (5d) no es compleix ja que aquesta tercera persona no correspon a l'objecte directe sinó a l'objecte indirecte.⁴

Exemples on la Restricció de **me li* es compleix o no s'hi ha d'aplicar apareixen a (6). A (6b) dono la forma que adquireixen els dos clítics de tercera persona en combinació en la variant del català central, bàsicament:

- (6) a. Em sembla que en Joan és de confiança perquè en Miquel **me'l** va recomanar per a aquella feina tan important
b. L'emperador és un home molt exigent i vaig decidir que, els esclaus, **/lzi/** vendria jo mateix, que sé quins són els més bons
c. A en Pere no **me li** facis cap broma, que encara s'enfadará

A (6a) hi ha un clític que correspon a un objecte directe i un que correspon a un objecte indirecte i, a més, un dels dos

4. (1c) sona encara més malament que (1b), en la majoria de dialectes. Això és causat pel fet que a (1c), a part la Restricció de **me li*, hi ha un problema addicional: els clítics de primera persona només poden anar precedits, en aquests dialectes, de clítics de segona persona i del clític *se*, i això no es respecta a (1c), on el clític de primera persona ocupa l'última posició, després del datiu de tercera persona. Sobre el tema de l'ordre de clítics vegeu BONET (1991), on s'argumenta que, pel que fa a aquest aspecte, FERRATER (1981) tenia raó en gran part quan deia que l'ordre dels clítics és determinat pel tret de persona i no pas pel de cas (acusatiu o datiu).

clítics és una tercera persona. Per tant, com que (5a, b, c) es compleixen també cal que (5d) es respecti, i això és el que trobem: el clític de tercera persona a (6a) correspon a un clític relacionat amb un objecte directe i, conseqüentment, la frase és gramatical. A (6b), la forma */lzi/* representa dos clítics: un d'ells és un acusatiu de tercera persona plural (coindexat amb *els esclaus*) i l'altre és un datiu també de tercera persona i està coindexat amb *l'emperador*. En aquesta frase no es pot crear cap problema pel que fa a la Restricció de **me li* perquè tots dos clítics són en tercera persona; per tant sempre es donarà el cas que el clític que correspon a l'acusatiu sigui tercera persona (la condició de (5d)). Si la forma */lzi/* representés un sol clític tampoc no es crearia cap conflicte amb la restricció perquè (5b) no es compliria ((5b) esmenta la presència de dos clítics per al context de la restricció). A (6c), finalment, hi tenim un sol clític en tercera persona que, a més, correspon a un objecte indirecte, però no hi ha violació de la restricció perquè el clític de primera persona no té res a veure amb un objecte directe sinó que és un datiu ètic. Per tant, no hi fa res que l'única tercera persona que hi ha correspongui a un objecte indirecte perquè no hi ha el context necessari per a l'aplicació de la restricció.

Pel que fa a la gramaticalitat de (1a), l'ús de *hi* en lloc de *li* es pot interpretar com una estratègia per a evitar els efectes de la Restricció de **me li*, però abans cal veure breument quina és l'estructura interna del clític datiu de tercera persona en el cas normal. Seguint una idea suggerida a Mascaró (1986) i desenvolupada a Bonet (1991), podem dir que en la forma *li* (o */lzi/* en el plural) la */l/* és la realització fonològica del morfema de tercera persona (a la qual s'afegeix una */z/* si també hi ha el tret [plural]), mentre que la */i/* ho és del morfema de datiu (o, més aviat, oblic, comú també a la majoria de locatius). Llavors, a (1a), que conté la forma *hi* (corresponent a un datiu de tercera persona), el que s'ha fet és eliminar el morfema de tercera persona (*/l(z)/*) i deixar present l'oblic (*/i/*). Si els datius de tercera persona s'expliquen tal com s'acaba de proposar, resulta natural que l'ús de *hi* pugui aconseguir que la combinació de clítics a (1a) defugui la restricció i que, per tant, la frase sigui gramatical: amb l'eliminació del morfema de tercera persona el context necessari per a l'aplicació de la restricció ja no es dona perquè no s'obeeix (5c) (que demana la presència d'una tercera persona en un dels clítics). L'ús d'un oblic, sense una marca de tercera perso-

na, per evitar els efectes de la restricció també es troba en dialectes de l'italià, segons Saccon (1988) i altres. En aquest article veurem que, a més del canvi de *li* a *hi*, hi ha altres estratègies, en altres llengües, per a defugir l'acció de la restricció.

3. La restricció, en altres llengües amb clítics pronominals

Com s'ha esmentat més amunt, la Restricció de **me li* no és exclusiva del català sinó que es troba en moltes altres llengües. Els exemples de violació de la restricció que apareixen a (7) provenen del castellà, del francès i de l'italià, respectivament:

- (7) a. ***Nos le** recomendaron
 b. ***Paul te** lui présentera
 c. ***Mi gli** ha presentata Giovanni

En tots els exemples de (7) es compleixen els tres aspectes necessaris per a l'aplicació de la restricció: hi ha un clític que correspon a un objecte directe i un clític que correspon a un objecte indirecte, i un dels dos és en tercera persona. El problema és que, segons (5d), aquesta tercera persona hauria d'estar associada amb el clític acusatiu, però aquest no és el cas en cap de les frases de (7) (on la tercera persona sempre correspon al clític datiu). D'aquí ve la agramaticalitat de les tres frases.

A (8), els exemples provenen de llengües no romàniques, grec a (8a) (proporcionat per Sabine Iatridou en comunicació personal) i àrab a (8b) (de Fassi Fehri [1986]). El problema amb les frases de (8) és idèntic al que s'acaba de descriure per a les frases de (7). En el cas de l'àrab, a (8b), glosso l'exemple paral·lelament a la manera com l'autor ho fa en anglès:⁵

- (8) a. ***Tha tou se** stilome
 Fut. 3a.-gen. 2a.-ac. enviem
 't'hi enviarem (a ell)'
 b. ***?a'tay-ta-hu:-ni:**
 donàres-tu-ell-mi
 'm'hi vas donar (a ell)'

Es poden trobar exemples semblants en llengües com el walbiri, que es parla a Austràlia.

Ferrater (1981) ja observava que en casos paral·lels a (1), el castellà i el francès recorrien a l'ús d'un pronom fort en lloc del clític datiu de tercera persona per tal

d'evitar la agramaticalitat de les frases. Això es mostra a (9):

- (9) a. **Me** recomendaron a él
 b. Ils **m'**ont recommandé à lui

A (5b) s'esmenta que un aspecte del context per a l'aplicació de la Restricció de **me li* és que tant l'objecte directe com l'objecte indirecte estiguin representats per clítics (o morfemes de concordança). Amb l'ús d'un pronom fort a (9a) i a (9b) s'evita el conflicte perquè amb un sol clític ja no es dona el context perquè s'activi la restricció. L'ús d'un pronom fort en lloc d'un clític és, doncs, una altra estratègia per a defugir l'acció de la restricció, que se suma a l'estratègia de l'ús de *hi* en lloc de *li*, que s'ha descrit anteriorment. Tant en castellà com en francès l'element que es realitza com a pronom fort (acompanyat de la preposició *a*) correspon a l'objecte indirecte. En canvi, en àrab, que fa servir bàsicament la mateixa estratègia, l'element que es realitza com a pronom fort correspon a l'objecte directe. Potser caldria dir, en aquest punt, que no hi ha res d'anòmal semànticament en la agramaticalitat de (1b, c) o (8a, b). L'estratègia utilitzada a (1a) o als exemples de (9) no canvia per res el significat de la frase; el problema té un origen morfosintàctic, no pas semàntic (els aspectes més sintàctics de la qüestió es discutiran breument més endavant).

4. La restricció, en llengües amb morfologia de concordança verbal

En la descripció del context per a la restricció donat a (5a, b, c) s'esmenta que la restricció s'aplica en combinacions específiques de clítics pronominals o de morfemes de concordança verbal. Fins ara tots els exemples que s'han vist contenen clítics pronominals, però la restricció es troba també en aquelles llengües que tenen una morfologia de concordança verbal prou rica. Com que la restricció fa referència a objectes directes conjuntament amb objectes indirectes, cal prendre en consideració només llengües que tinguin un sistema de triple concordança.⁶ Aquest tipus de llengües, com les que s'exemplifiquen més avall, tenen molt sovint un sistema ergatiu. Els exemples que apareixen a (10a), (11a) i (12a), també de violació de la Restricció de **me li*, prove-

5. En grec modern, el datiu i el genitiu s'han fusionat morfològicament, i normalment se citen fent servir el terme «genitiu».

6. El sistema ha de ser de triple concordança perquè també hi hagi concordança amb l'objecte indirecte. En aquestes llengües sempre hi ha, a més, concordança amb el subjecte (per això és triple i no doble).

nen del basc, del georgià i del tiwa meridional, respectivament.⁷ Els exemples de (10b), (11b) i (12b) contenen la versió gramatical equivalent en aquestes mateixes llengües. Les dades del basc han estat tretes de Laka (1991), les del georgià, de Harris (1981) i les del tiwa meridional, de Rosen (1990). En tots els casos respecte el sistema que fan servir els autors originals per glossar els exemples:

- (10) a. *Zuk harakinari ni saldu
n-(a) i-o-zu
tu-Erg. carnisser-Dat. jo-Abs. ve-
nut jo-has-ell-tu
'm'has venut al carnisser'
b. Zuk niri liburua saldu
b-i-da-zu
tu-Erg. jo-Dat. llibre-el-Abs. ve-
nut ell-has-jo-tu
'm'has venut el llibre'
- (11) a. *vanom (šen) šegadara givis
Vano-Erg. tu-Nom ell-comparà-
ell-tu-II-i Givi-Dat.
'Vano et va comparar a/amb
Givi'
b. Vanom anzori šeadara givis
Vano-Erg. Anzor-Nom. ell-com-
parà-ell-ell-II-i Givi-Dat.
'Vano va comparar Anzor a/amb
Givi'
- (12) a. *...wia-ban
1a.sg.: 2a.sg.:A-donar-PASSAT
't'hi donaré (a ell(a))'
b. Tow-wia-ban
1a.sg.: C:A-donar-PASSAT
'els hi vaig donar'

A (10a) l'objecte directe és en primera persona i l'objecte indirecte és en tercera persona, i tots dos arguments estan coindexats amb uns morfemes de concordança amb els trets pertinents. Això fa que hi hagi una violació de la Restricció de **me li* i que, per tant, la frase sigui agramatical. A (10b), en canvi, l'objecte directe és tercera persona; conseqüentment, (5d) es compleix i no hi ha violació de la restricció. Pel que fa als exemples de (11), es pot veure que a la glossa de tots dos exemples hi apareixen uns nombres romans. Els que són en majúscules indiquen la sèrie a la qual pertany el verb (la sèrie està relacionada bàsicament amb distincions de temps) i els que són en versaletes indiquen la classe del verb (té relació amb el tipus d'arguments que aquest demana). (11a) és paral·lela a (10a) i constitueix

també una violació de la restricció perquè la tercera persona que hi ha no correspon a l'objecte directe (que és en segona persona). Els exemples del tiwa meridional, a (12), requereixen un breu comentari. En aquesta llengua, la concordança amb un, dos o tres arguments s'expressa per mitjà d'un sol prefix, que es treu d'un paradigma (és un cas d'exponència múltiple). Hi ha diversos paradigmes segons el nombre d'arguments que exigeixi el verb. A (12a) no hi ha prefix perquè no n'hi ha cap de disponible i, per tant, la frase no es pot fer. És a dir, el tiwa meridional no disposa de cap prefix del paradigma corresponent als verbs ditransitius que estigui associat a un acusatiu (millor dit, absolutiu) de primera o segona persona i a un datiu de tercera persona, allò que la Restricció de **me li* prohibeix. (12b), en canvi, conté el prefix *two*. La C majúscula de la glossa correspon a un objecte inanimat plural ('ells') i la A majúscula correspon a un objecte animat singular ('ella'). (12b), doncs, conté dues terceres persones i, per tant, no constitueix cap violació de la restricció.

Una diferència important entre les llengües que s'han discutit al principi, amb clítics pronominals, i les llengües amb un sistema de triple concordança és que en aquestes darreres la morfologia de concordança és generalment obligatòria i, per tant, no podran mai dir frases com les de (13), perfectament bones en català:

- (13) a. En Pere m'ha venut al carnisser
b. En Pere t'ha recomanat a la Maria

En llengües com el català, els clítics no són pas obligatoris i els problemes només poden sorgir quan aquests són presents a la frase. De tota manera, no és ben bé cert que en cap llengua amb concordança triple no es puguin dir frases com les de (13). El georgià, per exemple, té una estratègia que, com l'ús de *hi*, serveix per a evitar els efectes de la restricció. Aquesta estratègia és anomenada *Object Camouflage* per Harris (1981). La modificació crucial que fa el georgià en frases com (13) és fer servir un reflexiu en lloc d'un pronominal per a l'objecte directe de primera i de segona persona. En georgià, el reflexiu de primera i segona persona es pot parafrasar com 'el meu/nostre cap' i 'el teu/vostre cap' (de fet el 'cap' s'acosta més al *self* de l'anglès).⁸ El nucli del sintagma que fa d'objecte directe és llavors

7. El tiwa meridional és una llengua de la família tanoa, que es parla a Nou Mèxic, EUA.

8. Aquesta manera de formar els reflexius és bastant corrent. Vegeu, per exemple, el tractament que en fa IATRIDOU (1988).

'cap', una tercera persona. Per tant, el morfema de concordança corresponent no serà primera o segona persona sinó tercera persona (perquè concorda amb 'cap'), i llavors se satisfarà la condició de (5d), segons la qual el tret de tercera persona ha de correspondre al morfema de concordança associat amb l'objecte directe. La frase de (14) és la versió gramatical de la frase donada a (11a):

- (14) vanom šeni tavi šeadara givis
Vano-Erg. teu-cap-Nom ell-compara-
rà-ell-ell-II-I Givi-Dat.
'Vano et va comparar a/amb Givi'

Com es pot veure en la glossa del verb, tots els morfemes de concordança són en tercera persona i, per tant, no es pot crear cap problema pel que fa a la Restricció de *me li. En principi l'ús d'un pronom reflexiu en frases com (14) hauria de donar un resultat agramatical perquè el reflexiu ha de tenir sempre un antecedent a la mateixa frase, però aquest no és el cas a (14) perquè, mentre que el reflexiu va referit a una segona persona, l'únic antecedent possible, *vanom*, és en tercera persona. Tanmateix, el reflexiu de (14) no s'interpreta com a tal, sinó que només n'adopta la forma. S'interpreta com un pronominal. El recurs al reflexiu en georgià constitueix, doncs, una tercera estratègia per evitar els efectes de la Restricció de *me li.

En les llengües de triple concordança hi ha un altre context en què es podrà expressar, a la vegada, un objecte directe de primera o segona persona i un objecte indirecte de tercera persona, i en aquest cas no caldrà recórrer a cap de les estratègies descrites fins ara. Aquest context s'exemplifica a (15), amb una frase del georgià:

- (15) gela movida šens časabare-
blad mašcavleblilstvis
Gela-Nom. ell-vingué-II-2 tu-Gen.
portar professor-al
'Gela va venir per portar-te (lliurar-
te) al professor'

Si la frase fos una cosa com 'Gela et portarà al professor', el pronom de segona persona (a (15), *šens*) hauria d'adquirir la forma d'un reflexiu: *šeni tavi*. A (15), aquesta estratègia no és necessària perquè a les frases d'infinitiu el verb no conté cap marca de concordança i, per tant, no es crea cap conflicte respecte a la Restricció de *me li. Aquest tipus de frases proveeixen un suport addicional a la descripció segons la qual la Restricció de *me li només afecta clítics o morfemes de concordança verbal.

5. Relació amb la flexió verbal

Fins ara hem vist exemples de la restricció en diverses llengües, tant amb clítics com amb morfemes de concordança verbal. En canvi, la restricció no s'aplica quan només hi ha pronoms forts (o expressions referencials). Cal veure, doncs, què tenen en comú els clítics pronominals i els morfemes de concordança verbal, que no comparteixin amb els pronoms forts. En la Teoria de Principis i Paràmetres (també coneguda com Teoria de la Recció i del Lligam, o GB), desenvolupada per Chomsky (1981) i treball posterior, tant els clítics pronominals com la morfologia verbal acaben adjuntats, a l'estructura-S (més propra a la forma fonològica), al node FLEX(ió), que és el nucli de la projecció SFLEX, que engloba la frase. En canvi, els pronoms forts ocupen posicions específiques dins del SV, en el cas d'objectes, o posicions relacionades amb la posició de subjecte (l'especificador de SFLEX) (vegeu, per a més detalls, RIGAU [1988]). Així es pot dir que la Restricció de *me li afecta només els components nominals de FLEX a l'estructura-S.⁹ Tanmateix, no es pot arribar a dir que no hi ha cap diferència entre els clítics pronominals i els morfemes de concordança verbal, com se suggereix en alguns dels articles recollits a Borer (1986), ja que això no és cert. Encara que vagin junts pel que fa a la Restricció de *me li, els morfemes de concordança verbal són generalment obligatoris, mentre que els clítics pronominals en general són optatius. A més, els morfemes de concordança verbal no tenen una de les característiques més misterioses dels clítics pronominals de les llengües romàniques, coneguda com ascensió de clíctic (*clitic climbing*, en anglès). (16a) és un exemple d'ascensió de clíctic, mentre que a (16b) el clíctic apareix en la seva posició original:

- (16) a. L'he volgut veure
b. He volgut veure'l

Al principi d'aquest article suggeria que la Restricció de *me li no era una raresa que es trobava només en català sinó que, ben al contrari, tenia un caràcter universal. Al llarg d'aquestes pàgines s'han posat exemples de la restricció en llengües molt diverses. Pel que fa a les llengües romàniques, s'han donat exemples del català, del

9. En anglès també es troben els efectes de la Restricció de *me li amb els pronoms anomenats afeblits (*weakened pronouns*). Això suggereix que, contràriament a la idea més estesa, aquests pronoms han de ser tractats com els clítics pronominals de les llengües romàniques.

castellà, del francès i de l'italià, i estic convençuda que es trobarien els mateixos efectes en altres llengües de la mateixa família (sé, per exemple, que també es troben en portuguès, encara que no n'haig esmentat cap exemple). També s'han esmentat o s'han donat exemples de llengües tan diverses com el basc, el grec, el georgià (llengües europees), l'àrab, el tiwa meridional (de Nou Mèxic) i el walbiri (australiana). El fet que aquest fenomen es trobi en llengües tan diferents és el que en suggereix el caràcter universal. És explicable que això no s'hagués proposat abans perquè el context en què s'aplica la restricció és molt específic i hi ha relativament poques llengües que tinguin un sistema pronominal o un sistema de concordança verbal prou ric perquè la restricció sigui activa (recordeu que cal tenir un representant del complement indirecte i un del complement directe a FLEX). La recerca que s'ha fet és bastant exhaustiva, i no comprèn només les llengües que s'han esmentat aquí. No he trobat encara cap contraexemple a l'afirmació que la restricció és universal.

6. Altres construccions sensibles a la restricció

A (5) s'hi deia que la Restricció de **me li* afectava construccions amb verbs ditransitius, amb un objecte directe i un objecte indirecte. Aquesta descripció, però, no és del tot acurada, si bé aquest és el context on el fenomen es pot apreciar més fàcilment. Els efectes de la restricció també es troben en construccions amb un verb causatiu, amb beneficiu (que cal no confondre amb ètics) i amb datius de possessió inalienable. En tots els casos és crucial que hi hagi un objecte directe involucrat. Exemples d'aquestes construccions, amb els efectes de la restricció, apareixen a (17). No cal dir que la restricció s'aplica també universalment en totes aquestes construccions (sempre, és clar, que les llengües que mirem facin servir clítics o morfemes de concordança verbal en aquests casos).

- (17) a. *anzorma gamalanzy vina vanos (me)
Anzor-Erg. ell-causà-insultar-ell-mi-II-I Vano-Dat. jo-Nom.
'Anzor va fer que Vano m'insultés'
- b. *Me li va pintar (=em va pintar a mi per a ell(a))
- c. *Te li posaran als braços (=et posaran als seus braços)

A (17a), encara que 'vanos' sigui el subjecte de la frase subordinada (ell és el que insulta), apareix en datiu. Com que, a més, el verb 'insultar' demana un objecte directe i el georgià és una llengua de triple concordança, la frase de (17a) ha de complir la condició de (5d). Com que aquest no és el cas, perquè només el datiu està associat amb una tercera persona, es produeix una violació de la Restricció de **me li*. A (17b) el clíctic acusatiu és *me*, i *li*, el clíctic de tercera persona datiu, és un beneficiu. Perquè una frase d'aquest tipus fos gramatical, la tercera persona hauria de correspondre a l'acusatiu (*me'l va pintar*) o tots dos clítics haurien de ser tercera persona (*l'hi vaig pintar*). (17c) conté un acusatiu de segona persona, però el datiu, de possessió inalienable, és en tercera persona. Podem concloure que també és un exemple de violació de la Restricció de **me li*.

L'exemple de (17a) és en georgià i conté un verb causatiu que forma un compost amb el verb que significa 'lliurar'. Com ja s'ha dit, el problema d'aquesta frase agramatical és la mateixa restricció dels altres exemples de (17) i d'altres que hem anat veient en aquest article. En les llengües romàniques l'equivalent de (17a), només amb l'ús de clítics, també és agramatical, com es mostra a (18):

- (18) *Me li va fer insultar (=va fer que ell m'insultés)

Tanmateix, l'efecte de la restricció, en casos com aquest, no es pot apreciar tan clarament a causa dels efectes d'una altra restricció que Postal (1989) anomena *Fancy Constraint*. Aquesta restricció impedeix que, en construccions causatives, el clíctic de primera o segona persona corresponent al verb subordinat s'elevi fins al verb flexionat. Per tant, no podem tenir frases com la de (19a), amb un sol clíctic i amb la lectura indicada entre parèntesis. Compareu aquesta frase amb la frase gramatical (19b), en la qual el clíctic que fa la funció d'objecte directe (com es pretén amb la primera persona a (19a)) apareix en tercera persona:

- (19) a. *Em va fer escollir a la Teresa (=va fer que la Teresa m'escollís)
- b. El va fer escollir a la Teresa (=va fer que la Teresa l'escollís)

Cap al principi d'aquest article s'ha dit que, amb verbs ditransitius, quan es podia violar la Restricció de **me li* el català feia servir el clíctic *hi*, en lloc de *li*, perquè aquest clíctic no porta la marca de tercera persona (només la d'oblic) i per tant fa

que s'eviti el conflicte. Aquesta estratègia, però, no es pot fer servir sempre que hi ha una violació de la restricció. De fet només es pot fer servir amb verbs ditransitius. En casos com els presentats a (17b, c) cal fer servir altres estratègies (per exemple, l'ús d'un adjectiu possessiu: *et posaran als seus braços*). En canvi, el georgià fa servir l'estratègia *Object Camouflage* (ús d'un reflexiu –en lloc d'un pronominal– per a l'objecte directe) en totes aquelles construccions en què hi ha una violació potencial de la restricció.

7. Algunes complicacions

De fet, fins ara s'han esmentat combinacions de clítics de primera o de segona persona amb una tercera persona (que poden provocar violacions de la restricció) o de combinacions de dues terceres persones (que no poden mai originar cap violació d'aquest tipus), però encara no s'ha dit res sobre les combinacions de clítics de primera persona amb clítics de segona persona, en el tipus de construccions tractades en aquest article. Un exemple d'aquest tipus de combinació apareix a (20):

- (20) **Te'm** van presentar a la festa de la Roser. Que ho has oblidat?

Aquest tipus de frases generen tota mena de judicis, tant en català com en altres llengües. En llengües com el tiwa meridional la combinació de (20) és totalment impossible. També ho és per a molts parlants del català i d'altres llengües romàniques. Aquests casos es poden explicar amb una versió més forta de la Restricció de **me li*, que podem anomenar, per distingir-les, Restricció de **me li/I-II*. Aquesta restricció, una modificació de (5), apareix a (21):

- (21) **Restricció de **me li/I-II***
 En una combinació d'objectes verbals,
 si
 a. hi ha un objecte directe (OD) i un objecte indirecte (OI),
 i
 b. tots dos objectes estan representats per clítics pronominals (o morfemes de concordança verbal)
 llavors
 c. el clític (o morfema de concordança verbal) corresponent a l'OD ha de ser tercera persona

Per a aquells parlants amb la Restricció de **me li/I-II*, una frase com (20) és agra-

matal perquè el clític acusatiu no és una tercera persona. Noteu que les frases agramaticals que s'havien atribuït a la Restricció de **me li* també serien excloses per aquest grup ja que no n'hi ha prou que un dels clítics sigui tercera persona, sinó que, a més, aquesta tercera persona ha d'estar associada amb l'objecte directe. En canvi, per a aquells parlants que tenen la Restricció de **me li*, a (5), la frase de (20) és bona perquè la restricció només «entra en joc» quan un dels clítics és tercera persona, però no és obligatori que n'hi hagi una. Cal dir que, fins i tot entre els parlants que accepten frases com la de (20), hi ha força variació en la interpretació de les frases. Per a molts d'aquests parlants, la seqüència *te'm* de (20) es pot interpretar tant com a seqüència acusatiu-datiu, com a seqüència datiu-acusatiu (aquest devia ser el judici de Ferrater, pel que es desprèn d'un dels seus articles, cf. FERRATER [1981], p. 102). En canvi, altres parlants accepten frases d'aquest tipus de manera marginal i només amb una de les interpretacions que es poden permetre si els clítics estan relacionats amb arguments del verb. És possible, doncs, que la restricció, encara que universal, presenti més de dos paràmetres.¹⁰ Potser cal recordar que no s'està dient que tots els casos de seqüències del tipus *me li*, *te'm* (per als parlants amb la Restricció de **me li/I-II*) i similars són agramaticals. Aquestes seqüències es troben sovint quan, per exemple, un dels dos clítics és un ètic. En aquests casos, però, no es dona el context per a l'aplicació de la restricció, que demana, entre altres coses, que un dels clítics correspongui a un objecte directe i l'altre a un datiu, tots dos relacionats amb arguments del verb. Aquest no és el cas amb els ètics (que no estan relacionats amb cap argument) i, per tant, res no bloquejarà frases com les següents, amb un clític ètic de primera persona en tots dos casos:

10. En un estudi més detallat de la Restricció de **me li(I-II)* caldria examinar atentament què passa, per exemple, amb els clítics pronominals inherents. En casos com el següent sembla que la restricció hi sigui activa, com es pot veure per l'ús de *hi* en lloc de *li*:

(i)A la directora, ja **m'hi** he queixat tres vegades

En altres casos similars, no sembla tan clar que hi hagi intervenció de la restricció, donada la possibilitat de frases com la següent, que molts parlants accepten sense problemes:

(ii)A en Pere, **me li** vaig declarar el dia que va acabar la carrera

En aquests dos exemples el clític de primera persona és un reflexiu, i els reflexius sembla que produeixen molta variació en els judicis relacionats amb la restricció, tant en català com en altres llengües.

- (22) a. No **te'm** perdís, que no sabia on buscar-te
 b. **Me li** van dir que segurament hauria de canviar de feina

8. Conclusions

En aquest article s'ha descrit una restricció de caràcter universal que no s'havia considerat mai com a tal i que pràcticament no havia rebut l'atenció dels lingüistes. La restricció només afecta clítics i morfemes de concordança verbal, és a dir elements adjuntats a FLEX(ió), que concorden amb un argument. En aquests casos el que s'evita universalment és que si hi ha una tercera persona aquesta no estigui associada amb el clític corresponent a l'objecte directe. S'han discutit tres estratègies que llengües diverses fan servir per evitar els efectes de la restricció. Una d'elles consisteix a evitar l'ús d'un dels clítics (per exemple, en castellà), fent servir un pronom fort en lloc seu. Les altres dues estratègies que s'han discutit alteren els trets de persona presents al node FLEX a l'estructura-S: en català, el pronom datiu de tercera persona perd la marca de tercera persona (realitzada fo-

nològicament com /l(z)/) i es queda només amb el tret [oblic] (realitzat fonològicament com /i/). En georgià, l'ús d'un reflexiu (en lloc d'un pronominal) per a l'objecte directe fa que -a causa de la mateixa estructura interna del reflexiu- la concordança verbal es faci amb una tercera persona. En alguns casos una determinada estratègia només es fa servir en una de les construccions que interfereixen amb la restricció (cas del català *hi*); en altres casos, en canvi, una determinada estratègia es fa servir en totes les construccions pertinents (aquest és el cas de l'estratègia *Object Camouflage* del georgià).

Aquí, doncs, s'ha fet una descripció relativament acurada de la Restricció de **me li*, per a la qual calia tenir en compte llengües ben diverses (per saber, per exemple, que no era un fenomen limitat als clítics pronominals). Però aquí no es pot acabar la investigació. En el futur caldria intentar entendre, dins d'un marc teòric apropiat, el perquè d'una restricció d'aquest tipus, i si cal explicar aquest fenomen aïlladament o bé és el resultat de la confabulació d'altres propietats independents del llenguatge humà.

EULÀLIA BONET I ALSINA

BIBLIOGRAFIA

- Antonio M. BADIA MARGARIT, *Gramàtica catalana* (Madrid, Editorial Gredos, 1975).
 M. Eulàlia BONET I ALSINA, *La morfologia dels clítics pronominals en català i en altres llengües romàniques* (tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991).
 Hagit BORER, (ed.), *Syntax and Semantics, 19: The Syntax of Pronominal Clitics* (Nova York, Academic Press, 1986).
 Noam CHOMSKY, *Lectures on Government and Binding* (Foris, Dordrecht, 1981).
 Pompeyo FABRA, *Gramàtica de la llengua catalana* (Barcelona, Tipografia L'Avenç, 1912). Reproduïda per Edicions Aqua (Aqua Reprint) (Barcelona 1982).
 Pompeu FABRA, *Converses filològiques* (Barcelona, La Publicitat, 1919-1924). Col·lecció edició de Joaquim Rafel i Fontanals (Barcelona, Editorial Edhasa, 1983).
 Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana* (Barcelona, Editorial Teide, 1956).
 Abdelkader FASSI FEHRI, *Agreement in Arabic, Binding and Coherence*, dins Michael BARLOW & Charles A. FERGUSON (eds.), *Agreement in Natural Language: Approaches, Theories, Descriptions* (Stanford, California, CSLI, 1988) ps. 107-158.
 Gabriel FERRATER, *Sobre el llenguatge* (Barcelona, Quaderns Crema, 1981).
 Alice C. HARRIS, *Georgian Syntax: A Study in Relational Grammar* (Cambridge University Press, 1981).
 Sabine IATRIDOU, *Clitics, Anaphors, and a Problem of Coindexation*, «Linguistic Inquiry» (1988), 19.4, ps. 698-702.
 Itziar LAKA, *The Structure of Inflection: A Case Study on X⁰ Syntax*, dins José-Ignacio HUALDE & Jon ORTIZ DE URBINA (eds.), *Generative Studies in Basque Linguistics* (John Benjamins, 1991).
 Joan MASCARÓ, *Morfologia* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1988).
 Paul POSTAL, *Masked Inversion in French* (University of Chicago Press, 1989).
 Gemma RIGAU, *Strong Pronouns*, «Linguistic Inquiry» (1988), 19.3, ps. 301-311.

- Carol ROSEN, *Rethinking Southern Tiwa: The Geometry of a Triple-Agreement Language*, «Language» (1990), 66.4, ps. 669-713.
- Grazziella SACCON, *On the Order of Clitic Clusters in Italian*, manuscrit (Harvard University, Cambridge, Massachusetts 1988).
- Joan SOLÀ, *Estudis de sintaxi catalana/2* (Barcelona, Edicions 62, 1973).
- Joan SOLÀ, *A l'entorn de la llengua* (Barcelona, Editorial Laia, 1976).

Sobre el sentit del poema *Nabí*, per Marçal Subiràs i Pugibert

A cinquanta anys ja de la publicació de la primera edició catalana del *Nabí* disposem de diversos treballs i estudis que aborden el poema des de perspectives múltiples. Aquesta tasca crítica que ens precedeix, una tasca que en certs moments ha arribat a produir alguns conats de polèmica, ha incidit de manera insistent sobre la interpretació que calia fer d'una obra que aparentment només reprèn la vella llegenda bíblica del profeta Jonàs. L'objectiu d'aquest article s'inscriu en aquest alany d'interpretació d'una obra que, no sense motius, ha estat qualificada com una de les realitzacions poètiques més importants de la literatura catalana moderna.

Cal acceptar d'antuvi que el *Nabí* es re-sisteix a una lectura mecànica donada la seva naturalesa. Tanmateix, avui podem fixar amb més precisió la interpretació que el mateix autor feia de la seva obra gràcies a un nou document que comentarem més endavant. Convé, però, de moment, fer un breu repàs a l'estat de la crítica.

És a les dues darreres dècades que s'han publicat els treballs més importants sobre el poema, treballs que en el futur podrien donar lloc als estudis nabinians com a especialitat dins de l'estudi de l'obra de Carner. Aquestes manifestacions crítiques ens mostren ja, malgrat que no pretenen ser exhaustives, unes línies o tendències d'interpretació. Conscients del risc que comporta l'encasellament i només a efectes didàctics, se'n poden distingir quatre: la psicoanalítica de Gabriel Ferrater,¹ la narratològica de Jordi Cornudella,² la mitocrítica de Mariàngela Cerdà³ i la filosòfi-

co-religiosa. Aquesta darrera línia, que és la majoritària, aplega autors com Noulet,⁴ Busquets⁵ o Manent,⁶ els quals contemplen el poema des d'una doble perspectiva individual i col·lectiva alhora i, d'una altra banda, autors com Alfred Badia⁷ i Josep Maria Totosaus,⁸ els quals el contemplen eminentment des d'una òptica individual.

La polèmica que hem esmentat abans va ser servida per dos treballs de Gabriel Ferrater.⁹ La interpretació de l'enfrontament entre Jonàs i Iahvè representava simbòlicament la dialèctica que tot home té amb les seves racionalitzacions, és a dir, allò que en terminologia freudiana s'anomena super-jo. D'aquesta manera, Ferrater remarcava la problemàtica moral que conté el poema alhora que li negava la virtualitat religiosa. Contra aquesta interpretació es va pronunciar airadament Josep Maria Totosaus¹⁰ al·legant que el poema contenia una autèntica experiència de fe, pròpia d'un creient com Josep Carner. Al voltant d'aquests dos pols s'han aplegat els crítics més recents amb posicions més moderades i matisades.

Ja hem dit que el *Nabí* és un poema obert a múltiples interpretacions. Precisament és aquest un dels punts on hi ha la importància poètica de l'obra. Ara bé,

4. Émilie NOULET, «*Nabí* de Josep Carner», «Coursier du Centre International d'Études Poétiques», 86 (Bruxelles 1971), ps. 3-22.

5. Loreto BUSQUETS, *Nabí, o la búsqueda de la tierra*, «Cuadernos Hispanoamericanos», 412 (octubre de 1984), ps. 22-46. I també *La poesia d'exili de Josep Carner*, «Publicacions de La Revista», 42 (Barcelona 1980).

6. Albert MANENT, *Déu i el seu conjur en la poesia catalana moderna*, «Qüestions de Vida Cristiana», 29 (1965), ps. 7-27. Id., *José Carner i el Noucentisme. Vida, obra i llegenda*, «Llibres a l'Abast», 76 (Barcelona 1988), ps. 276-279. Id., *La literatura catalana a l'exili*, «Biblioteca de Cultura Catalana», 24 (Barcelona 1989), ps. 107-112.

7. Alfred BADIA, *Per una interpretació no apriorística de «Nabí»*, «Serra d'Or», xxvi, 293 (febrer de 1984), ps. 40-43.

8. Josep Maria TOTOSAUS, *Per a una lectura cristiana de «Nabí»*, «Serra d'Or», xiii, 147 (desembre de 1971), ps. 73-76.

9. Vegeu la nota 1.

10. Vegeu la nota 8.